Pastor Hans Bastholm i Slagelse

Af F. Elle Jensen, Skals

En af den danske Rationalismes mest fremtrædende Skikkelser var som bekendt den kongelige Konfessionarius *Christian Bastholm* († 1819). Som Modepræst i Hovedstaden og gennem talrige Skrifter søgte han at belære sin Samtid om, at Kristendommens Indhold, Gud, Dyd og Udødelighed, var i nøje Overensstemmelse med Fornuften, uden at en Aabenbaring egentlig var nødvendig. Jesus var for ham den enestaaende Lærer, som vilde forbedre Menneskene moralsk og derved lede dem til Lyksalighed, men for at vinde dem havde han i sin Klogskab lempet sig efter sit Slægtleds religiøse Forstaaelse og Overtro, skønt han ikke delte dem; deraf maatte imidlertid følge, at en senere, mere oplyst Eftertid kunde have Lov til at sætte sig ud over dem — om end det af Hensyn til de brede Lag, der jo endnu stod meget tilbage, ofte vilde være hensigtsmæssigt ikke at gøre det, men at »accomodere« sine Udtalelser efter deres Opfattelsesevne. Han mente, at taget paa den Maade havde Kristendommen Mulighed for at hævde sig mod det deistiske Fritænkeris Stormløb, da det var hans fulde Overbevisning, at den, renset for alle østerlandske Talemaader og Mysticisme, netop var den for alle oplyste Mennesker mest passende Religion. Man kan derfor godt sige, at der var en vis Idealitet over Bastholms Rationalisme, ligesom han altid var stolt over i sin Egenskab af Præst og Theolog at kunne give sit Bidrag til Slægtens moralske Fremgang.

Anderledes er det Billede, der oprulles for en, naar man fra den kongelige Konfessionarius vender Blikket til hans Søn, Præsten i Slagelse. Thi vel var han Rationalist som Faderen og hyldede i Teorien de samme Anskuelser som han, men han havde ikke nær hans Klogskab og Kraft, og han var uden Begejstring for sit Kald. Han var den typiske Epigon, der uden det foregaaende Slægtleds klippefaste Tro paa den sejrrige Oplysning og dens gavnlige Virkninger i alle Forhold vandrede ad de af det anviste Veje uden nærmere at eftertænke dets Tanker, samtidig med at han paa den anden Side stillede sig i afgjort Modsætning til det nye, som var ved at bryde frem. Derfor blev hans gejstlige Virksomhed ogsaa uden al Betydning og han selv et Skoleeksempel paa en fladbundet Rationalisme, som ikke kunde tilfredsstille virkeligt søgende Mennesker, en Mand, som Tiden løb fra, uden at han forstod det. I visse Henseender var han dog ikke ganske som andre, saa det er ikke helt uden Interesse at standse et Øjeblik ved ham.

Hans Bastholm[1]) blev født den 21. August 1774 i København, hvor hans Fader paa det Tidspunkt var Præst ved Citadelskirken. Hans Moder, en Datter af den theologiske Professor Rosenstand Goiske, døde tre Aar efter, og da Christian Bastholm først 12 Aar efter indgik nyt Ægteskab, var det ham, som kom til at præge Sønnens Opdragelse. Som den ansete Præsts Søn var han naturligvis Genstand for manges Opmærksomhed, og da Faderen vistnok forkælede ham, og han heller ikke følte sig uden Begavelse, blev Følgen, at han fik store Tanker om sine Evner og allerede fra Barndommen blev meget optaget af sig selv. 1789 blev han Student, hvorpaa han efter sin Faders Ønske gav sig i Lag med det theologiske Studium, skønt det ikke inter-

[1]) M. Neiiendam: Bastholmske Familiepapirer (1924), S. 8 ff. A. Glahn: Ogsaa en Bogsamler (Aarbog f. Bogvenner 1924, S. 68 ff.).

esserede ham det ringeste. Forelæsningerne fulgte han da heller ikke; han lærte Eksamensspørgsmaalene udenad og det saa godt, at han 1792, kun 18 Aar gammel, blev Kandidat med en fin Karakter — hvad han dog selv mente, skyldtes Hensynet til Konfessionarius.

Aaret i Forvejen havde han under et Besøg hos Pastor Mancin i Horsens forelsket sig i en purung Pige, den 16-aarige *Jacobine Beyer*, Datter af en Vejermester i Ringkøbing. Hun var i Huset hos Præsten, og Hans Bastholm havde da besluttet at ville forlove sig med hende — senere. Han talte derfor slet ikke til hende om sine Følelser, drøftede kun Sagen med Præstefamilien; først da han havde taget sin Eksamen og derefter opnaaet sin Faders — noget modstræbende — Samtykke, friede han og fik et Ja.

Konfessionarius, der ventede sig noget overordentligt af Sønnen, og som ikke var særlig begejstret for hans Forbindelse med en ubemidlet ung Pige, fik nu sat igennem, at Sønnen kom paa en Studierejse til Tyskland; maaske haabede han ogsaa, at de unge, naar de blev adskilt i længere Tid, kunde glemme hinanden. Hans vilde helst være blevet hjemme, men han gav efter, og i Oktober 1793 drog han med Stipendieunderstøttelse til Gøttingen.

Noget Udbytte af sit Ophold her fik han ikke, og det viste sig hurtigt, at han slet ikke forstod at studere paa egen Haand. Han manglede Evnen til at samle sig om et enkelt Fag, han vilde lære alt, men lærte netop derfor intet. Mest interesserede Naturvidenskaben ham, Theologien ledede han derimod ved, saa meget mere som han tvivlede paa de bibelske Beretninger, og helst holdt han sig til den lettere Lekture, Poesi og Romaner. Hertil kom, at han aldrig kunde faa sine Penge til at slaa til, bl. a. fordi han allerede nu havde en usalig Lyst til kritikløst Bogkøb, og skønt mange Hjem aabnede sig for den kendte københavnske Præsts Søn,

befandt han sig i det hele ikke vel i Gøttingen, men længtes tilbage til Danmark.

Derfor var han glad for i 1795 at faa Lov til at ombytte Gøttingen med Kiel, hvor han, kun afbrudt af en længere Rejse, der bl. a. gik til Paris, opholdt sig til 1797, da han vendte hjem til København og tog Ophold hos sin Fader.

Han skulde nu til for Alvor at tænke paa sin Fremtid, men han havde ikke Lyst til noget bestemt. Han hyggede sig i Hjemmet, deltog i Selskabslivet og udkastede forøvrigt forskellige Studieplaner, som han aldrig førte ud i Livet, men mere blev det heller ikke til, for den Selvoplagthed, der allerede havde præget ham som mindreaarig, var nu vokset til en ligefrem sygelig Selvbeskuelse; han svælgede formelig i Analysering af sine stærkt svingende Sindstilstande, og hvad han tænkte og følte og gjorde, betroede han til de mindste Enkeltheder den Dagbog, han var begyndt at føre allerede ca. 1790, og som han vedblev med lige til sin Død. Denne usunde Tankesport kunde ikke andet end virke hæmmende paa hans i Forvejen svage Vilje, saa han ikke formaaede at tage sig sammen til noget alvorligt, og Følgen blev en March paa Stedet. Til gejstlig Virksomhed følte han sig aldeles ikke draget, saa meget mindre som han mistvivlede om sine Evner til at give en Prædiken den rørende Form, der syntes ham alene at kunne frembringe den rette moralske Frugt hos Tilhørerne. Paa den anden Side maatte han jo træffe en Afgørelse, ogsaa for sin Kærestes Skyld, skønt han egentlig mente, at Ægteskabets behagelige Sider var færre end dets ubehagelige, og da baade hun og Familien pressede paa, gav han omsider efter og besluttede at blive Præst. Konfessionarius' Søn kunde naturligvis regne at have gode Chancer, naar han søgte Kald, og da ogsaa Biskop Balle tog sig af ham, blev Resultatet, at han den 22. Februar 1799, endnu ikke 25 Aar gammel, blev udnævnt til resideren-

de Kapellan ved St. Mikkels Kirke i Slagelse og Sognepræst for Hejninge, et Embede hvis faste Indtægter var opgivet til 264 Rd. 2 Sk. Den 12. April var han til Bispeeksamen, den 3. Maj blev han ordineret og den 12. indsat i sine Kirker. Om Efteraaret, den 6. September, holdt han Bryllup.

Det var som sagt kun med Ulyst, Hans Bastholm havde søgt gejstligt Embede, men da han nu engang havde faaet det, tog han sig pligtopfyldende af sit Arbejde, saadan som han mente, det burde udføres. Skole- og Fattigvæsen var Rationalismens Kælebørn, og det var derfor heller ikke underligt, at de blev Bastholms. Det var ham om at gøre at føre Tilsyn med Lærerne, saa deres Undervisning kunde bære Frugt, og han sørgede for, at der kunde blive Bøger til Læsning for Folk, som ønskede deres Viden udvidet; selv gav han Timer i Sprog og Naturvidenskaberne paa Latinskolen. At han saaledes kom til at udrette noget og kunde være »til Nytte«, interesserede ham, og han befandt sig egentlig bedre ved sin Virksomhed, end han havde ventet. Det var ham desuden en Glæde, at hans Fader efter at have taget sin Afsked nogle Aar flyttede til Slagelse; han tog sig meget af ham, gik Ture med ham og spillede »Gnav« med ham for at forkorte ham Tiden.

Var det saaledes i de første Aar Bastholm en Tilfredsstillelse at kunne opfylde sine Embedspligter, maatte det jo ligeledes være ham en Glæde, at hans foresatte ogsaa skønnede derpaa; Følgen heraf var, at han allerede efter to Aars Forløb avancerede til Sognepræst ved St. Peders Kirke og Præst for Hospitalet. I sin Anbefaling for ham havde Provsten bl. a. skrevet, at det vilde være et Tab for Byen, om Bastholm skulde søge andetsteds hen.

For saa vidt var alting godt. Men alligevel var der et svagt Punkt i Bastholms hele præstelige Virksomhed. Det kontormæssige og rent praktiske var der ingen Vanskelighed med,

derimod glippede det fuldstændigt for ham som Prædikant og Sjælesørger. Ikke saadan at forstaa, at han ingen Tilhørere havde, det manglede det egentlig ikke paa — i alt Fald en Tid — eller at han var en daarlig Taler, men der var intet positivt Indhold i hans Forkyndelse, der paa ret rationalistisk Vis alene samlede sig om Dyd, Pligt og Lyksalighed, og hvis Maal han saa i at gøre Kirkegængerne rørte og bevægede. De gamle Dogmer havde han selv forlængst gjort op med, saa der ikke blev meget tilbage af dem, men paa den anden Side mente han af Hensyn til Menigheden ikke aabent at burde vedkende sig dette, og han var derfor nødt til for Folks Skyld enten at gaa uden om eller at anvende den Accomodation, som han fandt fuldt forsvarlig, idet han brugte Udtryk og Vendinger, som intet betød for ham selv, men som hans Tilhørere var vante til og derfor krævede. Og naar han gik til Alters, var det ikke, fordi der var noget, der drog ham; han gjorde det alene, fordi han var Præst. Til Ære for Bastholm skal siges, at om end denne Maade at være og leve paa altsaa forekom ham berettiget, følte han den alligevel som noget nedværdigende. Allerede efter sin Bispeeksamen, hvor han havde maattet operere med de gamle Dogmer, skrev han i Dagbogen: »Ærgerligt er det, at man skal forstille sig og bedrage.« Naar han da prædikede ortodokst, søgte han derfor at undgaa »de krassere Dogmer« og saa hurtigst muligt at redde sig over i de moralske Udviklinger.

Han forberedte sig i Reglen omhyggeligt, før han skulde tale, og kneb det med Inspirationen, greb han til en af sin Faders eller en anden Præsts trykte Prædikener og byggede sit Foredrag op deraf. Dagbogen indeholder Gang paa Gang Bemærkninger om, hvorledes Gudstjenesten er lykkedes for ham, og hvad Indtryk han har gjort paa Menigheden: »Prædikede udmærket følsomt og godt og med stor Anstrengelse.«

»Prædikede godt med stor Flid og Anstrengelse — morede mig ypperligt i Eftermiddag.« »Jeg prædikede med megen Følelse, og Vandet strømmede mig ud af Øjnene.« »Prædikede i Dag med overordentlig Kraft og Anstrengelse i Peders Kirke om Sjælens Udødelighed og med glimrende Veltalenhed — gjorde stort Indtryk.«

Ligesaa glædede han sig, om han havde foretaget en »brilliant Barnedaab«, og naar han kunde fortælle, at han havde »læst ypperligt med Konfirmanderne om Gud. Gjort dem Troen paa ham af Naturbetragtninger ret begribelig. Det lykkedes bedre, end jeg havde tænkt.« Det var atter her den følelsesmæssige Stemning, det gjaldt om at vække; blot det skete, syntes han, det var fortræffeligt, ellers var han utilfreds og nedslaaet, som naar han havde forrettet »en maadelig Brudevielse, Aanden var ikke over mig«. At han med et saadant Syn paa Præstens aandelige Opgave ikke var i Stand til at udrette noget i den private Sjælesorg eller kunde være til nogen virkelig Hjælp for anfægtede, siger sig selv. Han erkendte ogsaa aabent, at det var »et ubehageligt og vanskeligt Arbejde at tale med en døende«.

Men prædikede Bastholm om Dyd og Pligt for andre, glemte han ikke derover sig selv, og Dagbogen vrimler med snusfornuftige Betragtninger over hans egen indre Tilstand. De virker temmelig utiltalende og er naturligvis et Udslag af hans Hang til Selvbeskuelse, hvorved det dog ogsaa maa huskes, at han i sin Opfattelse af Kristendommen som en moralsk Religion, der stillede Krav om gode Gerninger og et etisk Sindelag, kunde finde en Anledning til at registrere, hvad han tænkte og gjorde. Det var hans Ønske at arbejde paa sin Fuldkommenhed, paa at gøre vel, at styrke sig i Nøjsomhed, at vænne sig til at taale ondt og være et fortrinligt Menneske, og han syntes egentlig, det lykkedes helt godt for ham. »Jeg gaar uden Tvivl temmelig heldigt frem

paa Dydens Bane.« »Jeg gør mig megen Umage og vil saa gerne stifte Nytte.« »Kan jeg kun være dydig nok, være værdig til min Lykke.« »Jeg føler mig fuld af Følelse for Dyd og Religion.«[1]) Vel kunde han ogsaa klage over sin Unøjsomhed og Utilfredshed med Skæbnen og formane sig selv til at sky Egoisme og Irritabilitet, men stort set mente han dog med den for Rationalismen egne Optimisme, at hans positive Egenskaber opvejede de negative. I Tiden 1837—46 har han saaledes opnoteret en Del baade af sine »Dyder« og sine »Fejl«; de første fylder 24 Linier, de sidste derimod kun 5.

Skønt Bastholm saaledes til at begynde med befandt sig relativt vel ved Præstegerningen, følte han efterhaanden stærkere og stærkere, at han ikke var kommet paa sin rette Hylde i Livet, og han trak sig mere og mere tilbage til sine Studeringer, som han snart anvendte hver ledig Stund paa. Han øgede ustandseligt sine Bøgers Antal, saa de tilsidst udgjorde et stort Bibliotek paa flere Tusinde Bind, og desuden holdt han en Masse Tidsskrifter, danske og udenlandske; 1819 abonnerede han paa ikke mindre end 42(!); de blev ogsaa indbundet.[2]) Men desværre viste det sig, at han ikke med Aarene havde opnaaet det rette Overblik, hverken over sine Indkøb eller sin Læsning. Han var og blev Samleren, der erhvervede, hvad han fik Lyst til, ofte dyre Værker, men han forstod ikke at gøre sig det indsamlede frugtbart, saadan som han ønskede det, eller at faa noget virkeligt Udbytte af sin Studeren. Dertil var den alt for spredt. Han vilde spænde over alle Fag og Videnskabsgrene, vide Besked med alt, gamle og nye Sprog, Historie, Litteratur, Geografi, Topografi, Botanik, Zoologi, Astronomi, Meteorologi, Jura, Filosofi, men Følgen blev naturligvis, at

[1]) Disse og de foregaaende Citater stammer fra B.s første Præstcaar.
[2]) Glahn, S. 87.

det aldrig lykkedes for ham at faa denne Masse af Stof bearbejdet. Han noterede og excerperede, udklippede Artikler og samlede dem i store Foliobind, udformede Oversigter, smaafilosoferede og lavede den ene Studieplan efter den anden, som han atter opgav. Ogsaa Dagens Timer blev inddelt. 1813 foreslog han sig f. Eks. om Morgenen (paa Sengen) at læse fremmed Skønlitteratur, sproglige Værker samt Dagens Aviser og Skrifter, senere (i Havetiden) lærde Journaler og Filosofi, som kunde give Anledning til Spekulation og Eftertanke, mens man spadserede; i Thevandstiden(!) burde han beskæftige sig med sine juridiske, encyklopædiske, topografiske og litterære Optegnelser, og efter Middag med Optegnelser af danske og udenlandske lærde Journaler.

Naar man betænker, hvor smaa Mus, der i Virkeligheden blev Frugten af dette Bjergenes vældige Barsel, kommer man uvilkaarligt til at mindes Licentiaten i »Den krøllede Frits«. For Resten er det slet ikke umuligt, at det er Bastholm, der har inspireret Poul Martin Møller, da han skabte denne kostelige Figur; 1817—18 var han nemlig Huslærer hos Grev Moltke paa Espe i Boeslunde Sogn, og det vilde være ganske utænkeligt, om han ikke dèr havde hørt Tale om den mærkelige Læsehest i det nærliggende Slagelse.

I Forhold til det uhyre Apparat, han satte i Gang, blev det boglige Resultat af Bastholms Studier kun meget beskedent. Foruden at skrive nogle Afhandlinger i forskellige Tidsskrifter udgav han 1812 en »Beskrivelse af en Uldfabriks Indretning i Forbindelse med Fattigvæsenet i Slagelse« og 1817 en »Teoretisk og praktisk Anvisning til Fattigvæsenets Bestyrelse i Danmark«, begge typiske Bøger i Oplysningstidens Aand og Vidnesbyrd om Forfatterens Lyst til at virke til Borgersamfundets Held. 1819 udkom en »Ærbødig Skrivelse til det højtærede Bibelselskab i Køben-

havn«, men derefter var der en Standsning til 1830, da Bastholm forsøgte sig med et populært-filosofisk Tidsskrift »Sofrosyne«. Det fik dog ingen lang Levetid, kun to Aar, og bedre gik det ikke med hans fra 1832 stammende »Indledning til Historiens Studium«, en Historiens Filosofi; kun 1. Del udkom. — Men hertil maa saa føjes de mange Smaaartikler, han skrev i sin Avis.

1814 var Bogtrykker *Magnus* i Slagelse begyndt at udgive *»Den vestsjællandske Avis«* eller »Slagelse Ugeblad[1]) efter at have opnaaet Tilsagn om Bastholms Medvirkning. Aaret efter overtog Præsten selv Redaktionen, som han beholdt til 1836. Det var egentlig ikke med nogen særlig Begejstring, han gjorde det, men han haabede derved at kunne støtte sin Økonomi, saa han kunde faa flere Penge til sine Bogkøb; i anden Række har han vel ment ogsaa at kunne virke til gavnlig Oplysning i Befolkningen. Foretagendet viste sig at slaa godt an og gav et pænt Overskud; 1818 var det paa 740 Rdl. Sølv, 1823 paa 1615, hvorefter det dalede; 1833 var det gaaet ned til 840 Rdl.

»Den vestsjællandske Avis«, der efterhaanden udgik to Gange ugentlig, var efter sin Tid ikke noget daarligt Blad. Det var, hvad man ikke med den lærde Bogorm som Leder skulde vente, livligt og underholdende redigeret, og det bestræbte sig samvittighedsfuldt for at give sine Læsere Besked om, hvad der foregik ude i Verden. De politiske Begivenheder i fremmede Lande refereredes temmelig udførligt, yderligere suppleret med talrige Artikler af historisk og geografisk Art, der, ligesom de mange Rejseskildringer, maa siges at have haft en Mission i en Tid, hvor Folks Synskreds ellers i Reglen kun omfattede deres egne Affærer. Artiklerne skyldtes naturligvis Bastholm selv, der her fik Anvendelse for sit Bibliotek, hvor han let kunde finde en

[1]) Forløber for »Sorø Amtstidende«.

Bog eller en Afhandling, hvis Indhold han kunde gengive i forkortet Form. For at give nogle Prøver paa hans Valg skal Titlerne paa nogle af Stykkerne fra 1832 anføres: De Franskes Deputeredes Kammer, Frankrigs nuværende Tilstand, Det engelske Parlament, Amerika ved Slutningen af 1831, En Rejse i Brasilien, En Rejse til Beringstrædet, Folkestemningen i Tyskland, Ancona, St. Jean d'Acre, Saint Simonismen, Den europæiske Kultur i Orienten, Kvælerne i London, Gustav III's Hof o. s. v. Der var ogsaa Artikler af populært-videnskabeligt Indhold som f. Eks.: Mærkværdigheder ved Lyden, Om de Mennesker, der har et hæsligt Udseende (!), Kometer, Hesten o. a. Bastholm indskrænkede sig i Reglen til at referere og fortælle, dog hænder det, at han tilføjer moraliserende Betragtninger, som naar han efter Skildring af en Tyrekamp i Spanien udbryder: »Fy, at Mennesker kan finde Fornøjelse i saadanne Scener,« eller naar han i en Omtale af den udvortes Religiøsitet i Brasilien siger, at Kristus har lært os, at Vejen til Guds Naade alene er en retskaffen Vandel, og at Dyden gaar forud for den blinde Tro.

Med Hensyn til det indenlandske Stof er Bastholm meget mere kortfattet. Han indskrænker sig i Reglen til smaa Meddelelser om, hvad der er sket her og der, en Stranding, en Ildebrand, en Forbrydelse, et Hestevæddeløb og lign. Af og til er der en Efterretning fra Hovedstaden, herunder eventuelt Nyt om Kongehuset. De politiske og offentlige Forhold er der derimod, som det var at vente i Frederik VI's Tid, intet om, uden hvad Regeringen selv meddelte. Selvstændige »Ledere« forekommer meget sjældent, og det er i saa Fald altid ganske neutrale og »ufarlige« Emner af religiøs eller moralsk Art, der behandles. Desuden er der forskellige Smaaoplysninger om Udnævnelser, Dekorationer, Børskurser og Torvepriser i København og lign. Trækning

af Lotteriet bekendtgøres, og i Reglen faar man at vide, hvem der har passeret Bæltet paa Vejen til og fra Sjælland. Det sidste i Avisen er Avertissmenterne, saavel officielle Bekendtgørelser af lokal Interesse som private Annoncer med Tilbud om Varer (»Snustobak, præpareret mod Hovedpine efter Lægers Skrifter«), ledige Lejligheder, Pladser og desl.

Naar Bastholm selv sagde sin Mening, var det særlig de religiøse eller kirkelige Forhold, han behandlede, og da altid ud fra sit rationalistiske Stade. Derfor saa han naturligvis med Misbilligelse baade paa det opdukkende gudelige Lægmandsøre og paa Oprettelsen af det danske Bibelselskab 1814, idet dets Ønske om at skaffe Skriften, denne østerlandske Bog, fuld af jødisk Overtro, Udbredelse i Folket kun kunde modvirke Indarbejdelsen af den sande fornuftsmæssige Oplysning i de brede Lag. I en Artikel 1816 hævdede han, at en Uddeling som den paatænkte erfaringsmæssigt var mere skadelig end gavnlig og aldeles ikke passede for »vore Tiders Beskaffenhed«. Skulde den alligevel foretages, maatte det i alt Fald være med oplysende Noter, forfattet ikke af lærde, men af Mænd, som kendte Almuens Tankegang; ellers vilde Bibelen enten ikke blive forstaaet, eller den vilde blive misbrugt. Saa var det langt bedre kun at udsende saadanne Afsnit, som Menigmand kunde fatte uden nærmere Forklaring.

Bastholms Indvendinger blev tilbagevist af Professor Jens Møller i en lang Artikel i hans »Theologiske Bibliotek«. Paa den anden Side havde Bastholm imidlertid adskillige Meningsfæller blandt Præsterne, og da en Kommission havde udarbejdet en Revision af den hidtil brugte Oversættelse af det gamle Testamente for at gøre den lettere tilgængelig, nægtede Frederik VI, som ikke tiltroede Almuen Modenhed til at læse den, sin Sanktion til Udgivelsen.

Langt større Opsigt vakte dog den Strid, Bastholm blev indviklet i under den saakaldte »*vestsjællandske Fejde*« i Aaret 1833.

I December 1832 var Pastor Fuglsang ved Mikkels Kirke død, og Herredspræsterne skulde derfor prædike i Vacancen. Blandt dem var *P. A. Fenger* i Slotsbjergby, en af Grundtvigs ældste Disciple, der stod venligt til det gudelige Lægmandsrøre og derfor maaske ogsaa i Praksis med endnu skarpere Front mod Rationalisterne end sin Lærefader. 2. Søndag i Fasten 1833 forrettede han nu Gudstjenesten i Mikkels Kirke og holdt ved den Lejlighed en kraftig Prædiken, hvis Mening ikke var til at tage fejl af. Efter først at have talt om Jesu aabenbare Fjender sagde han, at hans falske Venner var langt farligere, og til dem hørte ikke kun Hyklerne, men ogsaa de ærbare og pæne Mennesker, som stolede paa deres egen Retfærdighed og lærte andre det samme. De vilde ikke fornægte sig selv eller forstyrres i Tanken om deres egen Godhed; derfor var de ikke Kristne, skønt de mente det, og uagtet de kaldte Jesus den store Lærer, vilde de bare lære af ham, hvad de fandt for godt, men ikke at han er en Frelser fra Synden, og at Saligheds-vejen gaar gennem Troen. »Om de saa ti Gange kalder ham Mester og Lærer, skal det dog hedde: »Ven, hvorfor er du kommen, du som ikke retfærdiggøres uforskyldt af Naade ved den Forløsning, som er sket i Jesus Kristus? Vil du kalde ham Mester og dog mestre hans Ord? Vil du skyde dem atter ind under Loven, som Jesus har dyrekøbt med sit eget Blod?«[1])

Denne kraftige Prædiken vakte megen Opsigt og Forargelse, og en anonym Indsender (Adjunkt Hviid) opfordrede i »Den vestsjællandske Avis« Fenger til at offentliggøre sin Tale, for at man kunde »sammenligne den med Jesu

[1]) P. A. Fenger: Prædiken p. 2. Søndag i Advent i St. Mikkels Kirke i Slagelse. 1833.

milde og kærlige Udtryk i *Bogen*«. Det gjorde han, og dermed udbrød Krigen.[1]) Bastholm lagde for med i Avisen at skrive en Artikel om »Hindringerne for Kristendommens Udbredelse paa Jorden«, hvori han paastod, at Dyden var vigtigere end Troen, og at Jesus mere formanede til Omvendelse til et ophøjet moralsk Liv, end han talte om sin Død til Menneskers Frelse; det sidste kan de nemlig ikke ret vel taale at høre, da de saa alle vil gribe efter Saligheden, men kun faa gøre sig fortjent til den. Syndsforladelse bestaar i, at Gud tilsiger dem, der gerne vil, men ikke kan gøre det gode fuldt ud, sin Naade. Derfor ligger Vægten paa det dydige Liv, som et Menneske dog kan ville, mens det ikke staar i hans Magt at tro (d. v. s. at have de rette Meninger), thi Gud vil alene kræve til Regnskab for, hvad han har givet Evne til. Kun i een Forstand kan der tales om Tro, nemlig at man i Tillid til Jesus skal følge hans Ord og Eksempel.

Herpaa svarede Fenger med en Piece: »Se til, at ingen forfører eder,« hvori han stemplede Bastholms Lære som ukristelig og pegede paa, at i Daaben kaldtes ikke Dyden, men kun Forsagelse og Tro Salighedsbetingelser. Han syntes derfor, det var forfærdeligt, at Mænd af Bastholms Art kunde være Præster i den lutherske Kirke, ja træde op mod de ret troende; alene en Løsning af Sognebaandet kunde raade Bod paa denne utaalelige Tilstand.

Bastholm, der loyalt lod Fengers Piece udsende som Følgeblad til sin Avis, svarede heri, at hvad Troen angik, var de jo enige (!), men den blev tidt overbetonet, og det var skadeligt, da gode Gerninger ogsaa var nødvendige til Frelse. Han sluttede med at sige, at den nye Sekt, der kun vilde have Jesus til Frelser, men ikke til Lærer, holdt han for me-

1) Fr. Barfod: P. A. Fenger (1878), S. 34 ff. »Den vestsjællandske Avis«. 1833.

get skadelig for Stat og Kirke, og den og dens Forfølgelses-syge vilde han bekæmpe.[1])

Bastholm og Fenger blev ikke ene om at udkæmpe Striden. Paa Bastholms Side lagde Kapellanen ved Holmens Kirke i København, *Mikkelsen*, for med et Takkedigt til ham, som han indsendte til »Vestsjællands Avis«. Det fortjener virkelig at gengives:

Tak for de djærve Raad, som Almuen du gav,
den trænger nu desværre højlig til dem.
Forskruelse er det, vor Tid lider af,
se derfor just ej Sandhed trænger frem.
Men naar de Avner engang svinder bort,
og vi skal møde for den store Dommer,
da spørger denne kun: *»Hvad har du gjort?«*
Thi *Troen* ej i stor Betragtning kommer.

Paa samme Side optraadte Redaktøren af Fyns Stiftstidende, *S. Hempel* og Rektor *Quistgaard*, Slagelse, der dog først havde tilbudt Fenger at tie, om han privat vilde indrømme at have forset sig mod »Bibel og Sandhed«. Hans Hovedpaastand i flere Skrifter var, at de Kristne stadig er under Loven, som altsaa skal holdes i Ære — hvad Fenger afviste med en Henvisning til Galaterbrevet. Adjunkt *Hviid* tog ligeledes til Orde mod Fenger og udgav desuden samlet en Del af de udkomne Stridsskrifter med vedføjet Forklaring.

Paa den modsatte Fløj var Grev *Holstein*, Holsteinborg, vel nok den mest prominente Forsvarer for den gammeldags Kristendom. Han skrev et »Sendebrev til Pastor Bastholm«, som denne ligeledes lod udgaa som Følgeblad til Avisen og

[1]) Der var en lille gudelig Lægmandskreds i Slagelse; til den hørte bl. a. den senere Baptistleder, Gravør Menster, og fra 1838 den siden saa kendte Politiker, Skomager I. A. Hansen, der da flyttede til Byen.

derefter ret overlegent afviste, hvilket igen affødte et Svar fra Greven. Langt skarpere blev Bastholm dog angrebet af Skolelærer *Rasmus Sørensen* i Venslev, som kaldte hans Meninger ukristelige, ugudelige og løgnagtige — hvorfor Bastholm anlagde Injurieproces mod ham og ved Retten i Slagelse fik hans Udtalelser mortificerede. Ogsaa Præsterne *Holm* i Venslev, *Rønne* i Haarslev og *Østrup* i Gørlev skrev i Tilslutning til Fenger.

Det var ikke blot paa Slagelseegnen, denne Strid vakte Opsigt, dens Dønninger mærkedes helt ind til København. Professor *H. N. Clausen* anmeldte, nærmest med Hældning til Bastholms Side, de udkomne Kampskrifter i »Maanedsskrift for Litteratur«, mens Mag. *Jac. Chr. Lindberg* og Pastor *E. A. Møller,* Radsted paa Laaland, henholdsvis i »Nordisk Kirketidende« og »Dansk Litteraturtidende« tog Modpartens Parti. Bastholm selv søgte i Litteraturtidende at redegøre for sit Standpunkt, og han erklærede, at han følte en inderlig Kummer over, at et »ufornuftigt og fanatisk Foredrag« (Fengers Prædiken) havde modarbejdet og undergravet Kristendommens høje moralske Værd paa hans Egne, hvorved Fordærvelse truede med at bryde ind over Kirken under Rettroenheds Maske, og han sluttede med at udtale, at Jesu værste Fjender var dem, som forkætrede og forfulgte andre i Stedet for at vejlede dem ved Undervisning, Sagtmodighed og Godhed; de burde udelukkes saavel af det borgerlige som af det kirkelige Samfund. Fenger svarede i Nord. Kirketidende, at han overlod til Bastholm og hans Fæller at gaa Rettens Vej; han selv vilde kæmpe med Aandens Vaaben. Men Modsætningerne var nu saa store, at der ikke kunde blive Ro i Statskirken, før Sognebaandet blev løst, saa enhver kunde søge den Præst, han havde Tiltro til.

Naar Bastholm, trods det Frisind, han og andre Oplysningsmænd altid beraabte sig paa, dog kunde tænke sig

Øvrighedens Indgriben i rent aandelige Spørgsmaal, skyldtes det ikke blot den nedarvede statskirkelige Uvilje mod det gudelige Forsamlingrøre, men ogsaa at han mente, at man just fra den Kant med sine skarpe Angreb paa og haarde Domme over Rationalisterne netop forsyndede sig mod Tolerancens Aand, og at det derfor var fuldt berettiget at imødegaa dette med kraftige Midler. Thi i Virkeligheden var Bastholm selv slet ingen krigersk Natur, men i det daglige en flink og godlidende Mand, der ikke ønskede ondt over nogen, heller ikke over sine gejstlige Modstandere, som han personligt intet havde imod. Kunde han gøre én en Tjeneste, gjorde han det; saaledes fortæller Professor Jens Møller fra sin Adjunkttid i Slagelse, at Bastholm læste Botanik med ham,[1]) og da den unge H. C. Andersen som Discipel i Latinskolen opsøgte ogsaa ham og plagede ham med sine Poesier, tog han venligt mod ham, samtidig med at han raadede ham til først og fremmest at passe sin Skole, og for Resten gav han ham gode Raad angaaende hans muligt fremtidige Udvikling som Digter. Af sit store Bibliotek, der ved Siden af den nye engelske Sprøjte var Byens eneste Seværdighed, udlaante han beredvilligt Bøger til Folk, som han mente at kunne hjælpe dermed.

Iøvrigt vilde han helst leve i Ro og Stilhed. Han tog derfor ingen Del i Byens Selskabelighed, da den Tid, der medgik hertil, jo maatte tages fra hans kære Studeringer, hvorfor ogsaa hans Embedsforretninger og hans Redaktørvirksomhed efterhaanden blev ham mere og mere imod. Til Professor Hjort i Sorø beklagede han sig over bare at kunne læse godt et Par Bøger om Maaneden, altsaa kun ca. 300 paa 10 Aar, og saa var der Spørgsmaalet om at huske Indholdet og »forvandle det til klar og tydelig Kundskab«. Det pinte ham, at han naaede saa lidt af det, han gerne vilde, men

[1]) Kirkehist. Saml. 4, IV, S. 270.

»jeg gør mig store Forventninger om det aandelige Liv hisset.«[1])

Naar han alligevel ikke frasagde sig sine Hverv, var det af økonomiske Grunde. Ganske vist var han ingen fattig Mand; foruden sin Løn tjente han godt paa Avisen, og hans Hustru var en udmærket Husholderske, saa han ved sin Afrejse fra Slagelse var Ejer af en Formue paa 15.000 Rdl.,[2]) men de mange og tildels flotte Bogkøb, som han ikke kunde opgive, stillede saa store Krav til hans Pung, at han ikke kunde faa sig til at søge Afsked. At det heller ikke var Smaasummer, han anvendte paa sit Bibliotek, forstaar man, naar man hører, at han i 1823 købte for ikke mindre end 1450 Rbd. til det og i 1824 for 1000. Antallet af Bind naaede da ogsaa op paa over 7000.

Skønt Bastholm aldrig præsterede noget fremragende, var han ikke desto mindre vel anskreven paa højere Steder, hvor man i alt Fald paaskønnede hans gode Vilje og sagtens ogsaa havde en vis Respekt for den Lærdom, som han ifølge sine mange Bøger maatte antages at besidde. Af Frederik VI blev han 1810 udnævnt til Ridder af Danebrog, og Christian VIII, med hvem han stod i venlig Brevforbindelse, gjorde ham ved sin Kroning 1840 til Danebrogsmand, hvad han baade var tilpas og utilpas med. Biskop Mynster satte ham ganske vist ikke ret højt: »Historiens Sol er ikke opgaaet for ham,« skrev han i Anledning af hans Indledning til Historiens Studium, og han dadlede hans Selvtilfredshed;[3]) men da han søgte sin Afsked, udtalte han dog, at han havde været en virksom og velfortjent Embedsmand.[4])

Bastholms Nerver havde vel aldrig været gode, og da det nu flere Gange var sket, at han blev upasselig under Guds-

1) P. Hjorth: Udv. Breve I, S. 414.
2) Glahn, S. 94.
3) Kirkehist. Saml. 4, IV, S. 747.
4) Neiiendam, S. 138.

tjenesten, fik han allerede i 1825, kun 51 Aar gammel, Tilladelse til at holde personel Kapellan, hvad 1837 udvidedes til, at denne maatte besørge alle Embedets Forretninger paa eget An- og Tilsvar, saa Sognepræsten selv nu uforstyrret kunde leve for sin Læsning. Han kom godt ud af det med sine Medhjælpere, uanset om de havde hans theologiske Opfattelse eller ikke; man fortalte saaledes, at han skulde have tilbudt Pastor Østrup — senere i Gørlev — som ikke delte hans Anskuelser, at han vilde arbejde paa at faa ham til sin Eftermand, om han vilde love ikke at prædike om Jesu Død.[1]) Bedre tilfreds har han nok været med Pastor *Benzon*, som var hos ham i godt 16 Aar, og hvis Meninger vist faldt mere sammen med hans egne. Ved Bispevisitatsen 1839 prædikede denne over »Forsynets uransagelige Veje« — uden Orden og Dybde og med maadelige Gaver, syntes Mynster, der forøvrigt betegnede ham som en skikkelig ung Mand, som omgikkes sin foresatte meget kærligt.[2])

Et natligt Indbrudsforsøg i Sommeren 1846 gjorde et stærkt Indtryk paa Bastholm og fik ham til at træffe den endelige Beslutning om at trække sig tilbage. I Dagbogen for 17. August staar: »a. Beslutning at søge om Afsked — Overtænkte alt i den søvnløse Nat — besluttede at finde mig i alt. b. Heden stor, dog taaleligere — travlt med Forslag og Ideer, — Tykmælk — Lammekød — Spinat.«[3])

I sin Afskedsbegæring, som han derefter indsendte, androg han om en aarlig Pension paa 600 Rbd., og samtidig udtalte han Ønsket om, at Kapellan Benzon maatte blive hans Eftermand. Baade Provsten og Biskop Mynster, der nu erklærede Benzon for en duelig, retsindig og omhyggelig Mand, anbefalede, og Kancelliet havde derfor heller intet at

1) H. F. Rørdam: Peter Rørdam I, S. 94 f.
2) Mynsters Visitatsbøger ved B. Kornerup (1937), II, S. 127.
3) Glahn, S. 93.

indvende: Bastholm fik sin Afsked og Kapellanen det ledige Embede.[1])

Sin sidste Tid tilbragte Bastholm i Hovedstaden, og her døde han den 14. Juni 1856, knap 82 Aar gammel. Hans Hustru overlevede ham i 3 Aar. Ægteskabet var barnløst.

Bastholms store Bibliotek fulgte ham ikke til København. Allerede 1825 havde han sluttet en Overenskomst med Sorø Akademi om, at det skulde overtage hans Bøger paa et af ham selv bestemt Tidspunkt mod en aarlig Pension til ham eller hans eventuelt efterlevende Hustru. »*Jeg haaber at skulle gavne* meget efter min Bortgang af denne Verden,« skrev han i den Anledning i Dagbogen. 1846—47 blev Sagen efter en Del Forhandlinger, som især Ingemann paa Akademiets Vegne førte med ham, endelig bragt i Orden: Bastholm beholdt foreløbig 2000 af de 7256 Bind, saa han stadig kunde fortsætte sine Studeringer i Hovedstaden, og der bevilgedes ham ved Afleveringen af de andre en aarlig Pension paa 400 Rdl. »Jeg er glad,« noterer han den 18. Februar 1847, »ved at Sorø faar den store Bogrigdom, som jeg dog ikke kan benytte; gladere naar Gud vilde kalde mig mod Lysets højere Egne.«

Ved sin Afsked foretog Bastholm en Slags Generalopgør over Fortrin og Fejl i sine Embedsaar. Efter at have nævnt nogle af de første fortsætter han: »Men jeg har ogsaa fejlet i meget, ladet mig henrive af min Heftighed, ikke gjort mange Uordener i min Indbildningskraft den behørige Modstand og mange Gange sjusket med mine Embedssager, Gud har været langt mere god mod mig, end jeg fortjente, men jeg har aldrig gjort mig skyldig i sanselige Udsvævelser, aldrig handlet uredeligt, og mine begaaede Fejl har jeg altid søgt at rette.«[2])

1) Neiiendam, S. 138.
2) Glahn, S. 94.

Disse Ord er vistnok baade sande og træffende. Bastholm har utvivlsomt været en brav og hæderlig Mand, inderst inde opfyldt af de bedste Hensigter om at være en god Samfundsborger og at gøre Nytte her i Verden. Alligevel er han noget af en tragisk Skikkelse, for saa vidt som han var kommet ind i en Gerning, som slet ikke passede for ham — han burde have været Bibliotekar — og som han da heller ikke, maaske bortset fra sine første Præsteaar, havde hans Interesse, og hvori han derfor ikke med sin rationalistiske Gudfadertro og sin naive Nyttemoral formaaede at gøre Fyldest. Dette i Forbindelse med hans splittede Natur og manglende Koncentrationsevne bevirkede, at han trods sin gode Begavelse og redelige Vilje ikke ret fik noget ud af Livet. At han i sit Studerekammer heller ikke bragte det til noget, er allerede omtalt. Mest har han maaske betydet gennem de oplysende Artikler, han skrev i »Den vestsjællandske Avis«, og man roste ham ogsaa for hans Arbejde for Skole- og Fattigvæsenet i Slagelse.[1])

Naar han alligevel er blevet husket længere end de fleste andre Oplysningspræster, skønt hans Forkyndelse næppe har lydt stort anderledes, end hvad ellers den Gang blev prædiket i saa mange Kirker, skyldes det vel — foruden hans Bogsamlermani — navnlig hans Sammenstød med P. A. Fenger, fordi han i denne Strid i populær Form kom til at give et klassisk Udtryk for Rationalismens Dogmatik.

1) Kirkehist. Saml. 4, IV, S. 391.